

Felsefede Edebiyatın Rolü

Özet

Bu makalede, varlık, düşünce, dil, yazı, kültür ve uygarlık bağlamında, felsefe ile edebiyat ilişkisi incelenmiştir; felsefenin edebiyata, edebiyatın felsefeye yön verdiğini araştırılmıştır. Felsefe ile edebiyat etkileşiminden ortaya çıkan ürünün, felsefi romanın, nasıl bir yapı arz ettiğini, ne türden bir eser olduğunu, ilk nasıl ve ne zaman ortaya çıktığını, nasıl geliştiğini söz konusu edilmiştir. Bu bağlamda, edebî bir eserin, felsefi sayılabilmesi için gereken koşulların neler olduğunu, felsefi ve edebî eserlerin özellikleri dikkate alınarak ortaya konulmuştur; örneğin, varoluşçuluğun etkisiyle yazılmış bir eserin, edebî olmakla birlikte, felsefi sayılıp sayılmayacağı tartışılmıştır. Antik Yunan filozoflarından Çağdaş filozoflara kadar uzanan tarihsel çerçevede, filozof-edipler ve edip-filozoflardan bahsedilmiştir.

Yine, burada, varlık, düşünce, dil, yazı, kültür ve uygarlık bağlamında, felsefe ile edebiyat ilişkisi çerçevesinde, güçlü, sağlam bir düşünce yapısının göstergesi olan sağlam bir dil yapısının, felsefi ve edebî eserlerle nasıl daima canlı kaldığını, her iki alandan verilen örneklerle, gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Felsefe, Edebiyat, Roman, Felsefi Roman, Filozof-Edip, Edip-Filozof.

The Role of Literature in Philosophy

Abstract

In this article, the relationship between philosophy and literature has been examined from the points of view of existence, thought, language, writings of literature and philosophy, culture and civilization. Then, the issue of whether philosophy or literature is the dominating factor has been raised. Later, 'the philosophical novel', the production of the interaction between philosophy and literature has been defined; such questions as what the structure of the philosophical novel is like, what sort of work it is, what the nature of the work is like, when and how it emerged and how it developed have been answered. The criteria for a literary work of art in order that it be considered as philosophical have been determined. As it is very well-known philosophical and literary

---

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Başkanı.

writings have certain characteristics under which the work is produced. A work of literature, for instance, which is produced under the influence of existentialism, possesses some features which make it be considered as philosophical. Reference to philosopher- writers and writer-philosophers from the Ancient Greece to the present day has been made, as well.

Consequently, it has been determined that a sound and safe use of language is necessary in order to achieve the sound and vivid body of thought which exist in philosophical Works.

Finally, a frame which considers the relationship between philosophy and literature from the points of view of existence, thought, *language, literary and philosophical writings, culture and civilization is built up.*

Key Words

Philosophy, Literature, Novel, Philosophical Novel, Philosopher- Writer, Writer-Philosopher.

Felsefede edebiyatın rolü, elbette gözardı edilemez ama bu konu, ilkin, birbirlerinden farklı bu iki alanın nasıl bir ili ki içinde bulduklarını, yani birbirlerine göre yer ve önemlerinin ne oldu unu belirlemeyi zorunlu kılar. Acaba, felsefe mi edebiyatın, yoksa, edebiyat mı felsefenin hizmetindedir? Ku kusuz, felsefe, edebiyat gibi, güzel sanatların bir dalı de ildir. Buna kar ılık, her türlü dü ünü ya da fikri görü de felsefe de ildir. Ama, birer entelektüel kültür ö esi olarak, hakikati arayan ve açıklayan felsefe ile sanat, özellikle de güzel sanatların bir dalını te kil eden edebiyat arasında asırlardan beri süregelen yakın bir ili ki vardır. İlk denemelerle, mitoloji ve trajedilerle birlikte ba layan felsefe ile edebiyat arasındaki ili ki, Aydınlanma'dan sonraki dönemde, sanata ilginin artmasıyla, daha da yo unluk kazanır; yirminci yüzyılda ise, felsefi roman türünün ortaya çıkı ıyla, gittikçe artan bir tempoda devam eder. O halde, bir edebî eserin felsefi olabilmesi; ya da bir felsefi eserin edebî sayılabilmesi söz konusudur. Ama, acaba bunun için ne gerekir? te, bu ili kide ortaya çıkan en önemli mesele budur; ki, bu mesele, esasında, varlı a ili kin bilginin nasıl olu tu u ya da olu turuldu u ve nasıl ifade edildi i meselesine, dolayısıyla, varlık- dü ünçe-dil-yazı ili kisine dayanır. Bu meseleye, biraz sonra temas edece iz.

Herhangi bir dilin tarih içerisinde ve tarihin güncel uzantısında her konuda vermi olduklarının yazıya geçirilmi yanı; varlı ı ifade etme biçim ve gücü; varlı a ili kin bilginin güzel sözlerle ifade edilmesi olarak tanımlanabilen edebiyat ya da literatür, sanatın, sanat da, esasında, son derece genel bir ekilde, 'varlık, bilgi ve de er alanlarında ele tirel bir dü ünçe ürünü' olarak tanımlandı ımız felsefenin bir alanıdır. Felsefede sanatın yeri, etik ve estetik de erlerin söz konusu edildi i de erler alanıdır. Ba ka deyi le, de erler alanında, ahlâk ve sanat kriti i yapılır; ahlâk ve sanat, ele tirel olarak incelenir. Nitekim, on sekizinci yüzyıl, ünlü Alman Aydınlanma filozofu Kant, belli ba lı ahlaki problemleri ele alıp de erlendirdi i, ahlâkın temeline konulabilecek genel-geçerli davranı ilkelerinin olup olmadı mı ara tırdı ı, tek tek olaylardan genel ilkelere varmaya çalı tı ı, dolayısıyla, pratik alanda, insan aklını sorguladı ı üç büyük

kriti inden biri olan ‘*Pratik Aklın Kriti*’nde ve belli ba lı estetik problemlerin yanı sıra, estetik de erleri ve de er yargılarını inceledi i; aklın estetik alanda nasıl yargılara vardı nı ve varması gerekti ini söz konusu etti i ‘*Yargı Gücünün Kriti*’nde bunu yapmı tır. Be eni yargılarının, üzerinde tartı labilecek, estetik bir ortak zevke dayanan, dolayısıyla, temel bir ilkeye ve genelli e sahip yargılar oldu u sonucuna ula arak, esteti in anar inin, karga anın hüküm sürdü ü bir alan olmadı nı belirlemi tir. Kant, esteti i bilimsel bir bilgi alanı olarak kurabilmek için gayret sarf etmi , bu nedenle, be eni yargısının genel-geçer ve zorunlu bir yargı oldu unu temellendirme zorunlulu unu ilk hisseden ve bunu da ba aran ilk ki i olmu tur. O, gerek günümüz esteti inin, gerek psikolojik esteti in, gerekse estetik de erler mantı mın birçok problemini de ilk ke feden, onları gün ı ına çıkaran ilk filozof olma erefini elde etmi ; idealist bir esteti in yolunu açmı tır. Kendisinden sonra estetik, ondokuzuncu yüzyılda Schiller, Hölderlin, Schelling ve Hegel’in, yirminci yüzyılın ba larında da Croce’nin katkılarıyla geli mi tir. (Tunalı, 1965; 15: 59)

Felsefe Tarihinde Edip Filozoflar:

Felsefe tarihine baktı mızda, pek çok filozofun, aynı zamanda, edebî bir tarzı kullandıklarını görürüz. İlkça filozoflarından bazıları, görü lerini iirlerle dile getirmi lerdir. Nitekim, Parmenides, ‘*Do a Üzerine*’ adlı bir felsefi iir yazmı tır. Zamanımıza, 150 fragment kalan bu eseri sayesinde, biz, onun, hem evrenin olu umuna (kozmozgoni) ili kin öne sürdü ü görü leri, hem de edebiyatın felsefedeki yerini ve önemini anlarız. Miletli Do a filozoflarından Anaximandros ve Anaximenes’in de yine ‘*Do a Üzerine*’ adını ta ryan evrenin olu umunu anlatan iirsel yapıtları vardır. Aynı ekilde, zıtların çatı ması ve birli i ö retisinde Anaximandros’tan, ruh ö retisinde de Anaximenes’ten etki almı olan ünlü onia filozoflarından Herakleitos’un da ‘*Do a Üzerine*’ adlı iir tarzında kaleme aldı ı fizik, teoloji ve siyaset olmak üzere üç kısımdan olu an bir eseri vardır. Ço ulcu materyalist, eklektik filozoflardan Empedokles de dü üncelerini iir tarzında ifade etmi tir. ‘*Arunmalar*’ adlı iirinin ba nda kendisini âdetâ bir Tanrı gibi takdim eden Empedokles’in de ‘*Do a Üzerine*’ adlı, evrenin olu umuyla ilgili öne sürdü ü kuramının yer aldı ı eseri de yine edebiyatın, özellikle ve öncelikle iirin felsefede ne denli önemli bir yeri oldu unu göstermesi bakımından son derece dikkat çekicidir. Hattâ, insan, bu durumda, ünlü ngiliz air ve yazarı Shelley’nin “*iir, insanlı ın de eri bilinmemi kanun koyucusudur*” sözünü hatırlamadan geçemez. Aynı ekilde, Antik Yunan ço ulcu materyalist filozoflarından Anaxagoras’ın da gök cisimlerinden ve evrenin olu umundan bahsetti i ‘*Do a Üzerine*’ adını ta ryan, ancak, düz yazı ile kaleme aldı ı bir eseri vardır.

u halde, ünlü dil bilgini Humboldt’ün de tespit edip belirtti i üzere, Yunan edebiyatı ve felsefesi, bize, anlı nın geli me yollarını te kil eden ve zorunlu olarak anlıktan çıkan, dilde, belli ba lı iki formdan biri olan iirin, düz yazıdan önce ba ladı nı gösterir. Esasında, Yunanlılarda felsefe ve belagat iç içedir. Yunan filozoflarının ço u, soyut fikirler üzerinde belagat sahibi hatip insanlardır. Örne in, Platon, varlık ve siyasete ili kin görü lerini sistematik olarak olu tururken, dilin güzelli ine ve üslûba da son derece önem vermi tir. Aynı ekilde, Aristoteles, *Poetika* ve *Retorika*’sını zamanının Yunan dilini inceleyerek kaleme almı tır.

Felsefî Eser- Edebî Eser: Felsefî Roman:

Acaba, bir felsefî eserin edebî; ya da bir edebî eserin felsefî sayılabilmesi için ne gerekir? Ku kusuz, her ikisi de bireysel bir çabanın ürünüdür. Fakat sadece, bireysel bir çabanın ürünü olmaları, böyle bir sayı ta yeterli midir? Elbette yeterli de ildir. Her eyden önce, bir dü ünü ün, dolayısıyla, bir eserin felsefî olabilmesi için, reflexif, yani geriye dönü ümcü olması, mantıksal ve tutarlı önermelerden oluşması, var olan kar ısında bir tavır alı ı dile getirmesi, ele tirel ve genel yani, evrensel olması; bütünü kapsamaması, anlatımı duygulu kılan ö elerden ba ımsız olması gerekir. Ayrıca, bir felsefî soru etrafında varlık kazanması, sistematik olması, felsefe tarihi çerçevesinde, belli bir tarihsel yapıda, sorunsal devamlılık içerisine oturtulabilmesi gerekir. Ku kusuz, içinde birkaç felsefî fikir barındıran bir edebî eser, bir felsefî eser de ildir. Ama, yine de edebiyat ile felsefenin bütünle ip kendine has bir yapı olu turabilece i yeni bir türden bahsetmek mümkündür. Bunun da bazı gerekleri vardır. Örne in, bir edebî eser, sadece uygulandırma seviyesinde kalmamalı, sadece psikolojik birtakım analizlerle yetinmemeli, ki iler ve olaylar bazında da olsa, eserin anlam bütünlü ünü sa layacak gizli bir varlık felsefesi, bir metafizik ortaya koymalıdır. Bu edebî eser, felsefî inceleme seviyesinde, felsefe tarihinin problematik süreklili i içerisine yerle tirilebilir ve yine, felsefe tarihi içerisindeki yeri tayin edilebilir olmalıdır ki, felsefe ara tırcılarının ve ele tirmenlerinin yaklaşımlarına elverişli olsun. Bunların tümünün bir edebî eserde bulunabilece ini kabul etmek son derece güçtür. Fakat, bir edebî eser, bu gerekleri yerine getirebilmi ; fikri, zevke indirgemeden, bu zevki, fikrin daha da iyi anlatımı için kullanabilmi ise, aynı zamanda felsefî bir eser niteliindedir. Ancak bu takdirde, kar ımıza ne sadece edebî, ne de sadece felsefî olan bir tür çıkar. Böylelikle, felsefenin, edebiyata indirgenmeksizin boyutları geni letilmi olur. Bu da, özellikle, Mevlâna, Yunus Emre, eyh Galip, Mehmet Akif, Ziya Pa a, Namık Kemâl, Abdülhak Hâmîd, Re at Nuri Güntekin...vb. gibi, de erli air ve yazarların, kendi kültürümüze ait kaleme almı oldukları eserlerde, edebî tarz içinde gizlenmi olan felsefî tefekkürün ortaya çıkartılmasını sa lar. (Gürsoy, 1990; 75: Gündo an, 1999; XL: 203).

u halde, felsefî bir eser, evrensel tirilebilen bir içerikle kar ımıza çıkar. Örne in, Kant, ‘*Salt Aklın Kriti i*’, ‘*Pratik Aklın Kriti i*’ ve ‘*Yargı Gücünün Kriti i*’nde, bireyin aklını de il, insan aklını kritik ve analiz eder. Oysa, bir romanda incelenen sadece bir bireyin ya amı ve dü ünceleridir. Ele alınan olayların zamanı ve mekânı bellidir. Romana, büyük ölçüde yazarın ki ili i yansımasıdır. Felsefî eserin konusu ise, zaman ve mekânla sınırlı olmayıp, yazarın ki ili inden de ba ımsızdır. Örne in, Platon, Aristoteles, Descartes ya da Kant’ın eserlerini okuyan bir ki i, bu filozofların ki ili i hakkında hiçbir bilgi elde edemez. Felsefî eser, bilgi veren, ele aldı ı konuyu derinli ine inceleyen ve mantıksal bir akıl yürütme zinciri içinde irdeleyen bir eser oldu u için, onda önemli olan içeriktir. Edebî eser ise, genel olarak, içerikten ziyade, biçime önem verir. çerik biçimin önüne geçerse, o eser edebî olmaktan uzakla ır.¹

¹ Bu mesele, biçim-içerik meselesi, edebiyatçılar arasında hararetle tartışılmalara yol açmış bir meseledir. Biz, burada, konumuz ve amacımız bu olmadığı için, kesinlikle bu tartışmalara girmeyece iz.

Hem felsefî hem de edebî eserlerden zevk alınır. Ama, herhangi bir felsefî eserden alınan zevk ile bir edebî eserden alınan zevk bir de ildir. öyle ki: bir felsefî eserde zevk, fikrin anlatımı için daha büyük bir kolaylık sa larken, bir edebî eserde fikir, zevke indirgenir. Felsefî-edebî diye adlandırılan Kafka, Camus, Sartre, Dostoyevski, Simone de Beauvoir gibi güçlü edip ve filozofların eserleri ise, tezli romanlardır ama, bunların hiç birinde, felsefî boyut kaybolmamı , fikir, üsluba motif olu turmamı , yani felsefe, güzel sanatların bir dalı olan edebiyata indirgenmemi tir. Aksine, bunların uyandırdıkları etki, daha çok fikrî platformda olmu , eserlerin a rlık merkezini, yazarların temsil ettikleri metafizik anlayı olu turmu tur. O halde, felsefeyi edebiyata indirgemekten, onun hizmetine vermekten kaçınıldı ı â ikârdır. Ama, acaba bunun tersi, yani, edebiyatın felsefenin hizmetinde oldu u do ru mudur? Bu takdirde, edebiyat, kendisine yabancıla tırılmı olmaz mı? Bu problemi, biraz sonra, ülkemizde, felsefesinden ziyade, felsefî-edebî romanlarıyla oldukça tanınmı olan, yirminci yüzyılın felsefecisi ve yazarı Sartre'ı de erlendirerek çözebilece imize inanıyorum.

Öte yandan, bir felsefî eser, soyut; bir edebî eser ise somuttur; çünkü edebiyat, somutu amaçlar; somutu oldu u gibi ve kendisi için gözler. Bu nedenle, edebiyat, var olan somutu dü ündürdü ü ölçüde existansiyalisttir. Existansiyalist edebiyat ise, zorunlu olarak sübjektivisttir. Genel olarak söylemek gerekirse, edebiyat, esasında, objektifli e yöneldi i zaman bile, sübjektif kalır; çünkü yazarların ahsiyet ve mizacına ba lıdır. O halde, kelimeleri kullanan bir sanat türü olan ve belirli duyguları uyandırmak için ba vurulan disiplinli bir teknik olarak nitelendirilebilen edebiyat, felsefeye somutluk kazandırır. Öte yandan, edebiyatta orijinallik esastır; âdeta yasa gibidir. Filozofun ufku ise, bir edibin ufkundan daha geni tir; çünkü amacı, Varlı ı ve varlıkların tümünü var olmaları bakımından tanımaktır. Bu nedenle, filozof, somuttan kaçır; aydınlatmak için, yani, bütün varlı ı de erlendirip, insan ya antısının tam bir panoramasını çizmek için u ra ır. Bunu yaparken, o, aynı zamanda, sadece dünyayı tanımakla yetinmeyip bir dünya yaratmayı, bu suretle, içinde bulundu u dünyayı a mayı dener. (Verneaux, 1994: 145; Edman, 1977: 42).

Felsefî romanlarda, hem biçim hem içerik birlikte önem kazanırlar. te, felsefe ile sanat, özellikle de edebiyat arasındaki ili ki, bariz bir ekilde, tam da bu noktada ortaya çıkar. Böylece, felsefenin soyut kavramlarıyla ifadesi güç olan, duygusal insan ya antıları, edebiyatın anlatımı ile somutluk kazanır. Örne in, ba kaldırı felsefesinin temsilcisi olan Camus'ye göre, ölümü, dünyanın akla aykırılı ına ba kaldırı dü üncesini, en iyi biçimde sanat, özellikle de roman ifade eder. Böyle bir isyan ya da ba kaldırı, felsefenin diliyle anlatılamaz. Bunu anlatabilecek olan sanat, özellikle de edebiyattır ve o, Camus'ye göre, ya ayan varlı ın, ya adı ı için ve ya adı ı zaman boyunca sonsuz avukatıdır. (Camus, 1965: 31)

Antik Yunan'da Platon'un, Ortaça Hristiyan Dünyasında St. Augustinus'un, St. Anselmus'un, Boethius'un, Modern Ça 'da Descartes, Berkeley, Hume, Pascal, Bergson, Schopenhauer ve daha sonraları, Voltaire, Rousseau, Nietzsche ve Kierkegaard'ın, de erli birer filozof oldukları kadar, aynı zamanda büyük birer edip oldukları da malumdur. Keza, Russell, Camus, Sartre Nobel edebiyat ödülü almı ünlü filozoflardır. Buna kar ılık, Tolstoy, Dostoyevski, Proust, Thomas Hardy, Anatole France, Thomas Mann, Iris Murdoch gibi edip olarak ünlenmi , ama filozof sayılabilen romancılar da vardır. Örne in, Tolstoy, *Sava ve Bari* 'ta bir ölçüde tarih felsefesi

yapar. Aynı ekilde, Dostoyevski, ço u kez varolu çularca yazarların en büyü ü olarak tanımlanır. Proust, *Geçmi Zamanın Ardında* adlı yapıtından da anla ılaca ı üzere, filozofların klasik ilgi alanlarından birisi olan ‘zamanın do ası’ sorunuyla derinden ilgilenir. Yine, fenomenolojiye dayanan, öz fenomenlerini tek çıkı noktası olarak alan, 1950’lerde ortaya çıkan, eylerin u andaki görünü lerini egzakt biçimde betimlemeye yönelmi olan ‘Yeni Roman’ akımı da, bize, felsefe ile edebiyatın iç içeli ini gösterir.²

Ku kusuz, iyi bir filozof olmak için iyi bir edebiyatçı; iyi bir edebiyatçı olmak için de, iyi bir filozof olmak art de ildir. Örne in, Aristoteles, Kant ve Hegel son derece iyi filozof oldukları halde, iyi bir edebiyatçı de ildirler. Hattâ, Hegel’in yapıtlarının, neredeyse mu laklı ın destanı oldu u bile söylenir. E er, bir filozof, iyi yazıyorsa, ne mutlu; böylece, onun yapıtlarını incelemek daha çekici bir hal alır; ama, bu durum, kendisinin daha iyi bir filozof oldu unu kanıtlamaz. Sadece, felsefenin, edebî ve estetik de erlerden oldukça farklı bir yapı arz etti ine i aret eder. (Maggee, 1979: 418).

Varolu çu Roman:

lk bakı ta, edebiyatı, fikirlerini geni halk kitlelerine iletmek için bir araç, âdeta bir propaganda aracı olarak kullandı ı izlenimini uyandıran ateist varolu çulu un Fransız temsilcisi Sartre, esasında, kendi bilincine varmı bir edebiyatı söz konusu eder. Acaba, edebiyat, hangi durumda kendi bilincine varır? Ona göre, hiç ku kusuz, sınıfsız, diktatörsüz ve donukla mamı bir toplumda edebiyat kendi bilincine varır. Böylece, somut evrensel varlı ı, somut evrensel varlı a anlatmak amaç ve görevini yerine getirerek, insânî özgürlü ün gerçekleşle mesine de yardım eder.³

u halde, *Bulanıtı*’da bir felsefe kuramını oldukça ba arılı bir tarzda roman biçimine aktarabilmi ve açıklayabilmi olan filozof Sartre için edebiyat, sadece bir propaganda aracı, kurmu oldu u felsefî kuramı için bir anlatım imkânı de il, aynı zamanda, bu anlatımın felsefeyle bütünlü üdür. Bu nedenle, Sartre, romanı bir anlatım biçimi olarak seçmi tir. Böylece, hem roman felsefî bir derinlik kazanmakta, hem de

² Bu akımın önde gelen temsilcisi Natalie Sarraute’dır. Bu akıma göre, biçim, içeri i ve romanın gerçekli ini belirler. Romanda mekân, objelerin ilintisi ve insan ili kileri bir yana bırakılır, içinde ya anılan anın romanı yazılmaya çalı ılır. Yeni Roman, fenomenolojik bir teorinin roman sanatına uygulanması olarak kar ımıza çıkar. Yine, Yeni Roman’ın öncülerinden sayılan Alain Robbe-Grillet’in ‘*Kıskançlık*’ adlı romanında insan ili kilerinden ziyade, nesnelere durumu, nitelikleri, birbirlerine göre konumları en ince ayrıntısına kadar verilir. Yazar, betimlemelerindeki nesnelere algılanı biçimiyle gerçe in bir kesitine yakla tını savunur ve genellikle de insanın bilincindeki ‘imdiki zaman’ da yazmayı sürdürür; insana da nesneye baktı ı gibi belli bir uzaklıktan ve nesnel bir gözle bakar. Romanda, ki ileri ve ili kilerini de il de çevresinden soyutlanmı insanı ve onun dünyadaki durumunu öykümeden betimler, nesnelere ba kö eye oturtur, insanın ancak sınırlı ve belirsiz ya antısını aktarır, onu sadece imdi ve buranın insanı olarak görür. (Bozkurt, 1991: 191-195).

³ Burada, açık ve net bir ekilde, Marx’ın Sartre üzerindeki etkisi görülmektedir. Hatta Sartre, varolu çu edebiyatı Marxizmin lehinde kullanmaya çalı mı , ama bu çabasında ba arılı olamamı tir.

felsefe, tasvire dayalı yeni bir idrâk ve yorum imkânına sahip olmaktadır. (Sartre, 1967: 12).

Demek ki, edebiyatla felsefe arasındaki ili ki, en yo un ekilde, varolu çuluk söz konusu oldu u zaman ortaya çıkmakta; öyle ki, felsefe ile varolu çu roman özde li i bile gündeme gelebilmektedir. Acaba, neden edebiyatla felsefe arasındaki ili ki varolu çulukta en yo un ekilde gerçekleşmekte ve hissedilmektedir? Bunu öyle açıklamak mümkündür: Varolu çulukta, bireysel insanın hayatı ve varolu unun tasviri önem kazanır. Bu tasvir, felsefenin soyut ve kuru kavramsal diliyle yapılamaz. Burada, devreye edebiyat girer. Somut, sübjektif, ki isel tecrübeleri olan bir varlı ın tasvirini, yine, somut ve bireysel olanı konu alan edebiyat, özellikle de roman yapabilir. Roman, genel bir sanat ilkesinin önemli oldu u kadar dikkat çekici bir örne idir. öyle ki: O, hayalimizi sürükleyerek bize kaç ı olana ı sa lar. Edebiyat aracılı ıyla, yokluk ve acı bile, güzelli e bürünmü bir halde, bütün geni li iyle ya anabilir. Bu nedenle, on dokuzuncu yüzyılın ünlü Fransız edebiyatçısı Anatole France, edebiyatın, zamanımız dünyasının ha ha ı ve esrarı oldu unu söyler. Bir roman ya da tiyatro eserinin açık, sanatkarca düzeninde duygularımız bir çe it katıksız yo unluk kazanır. Esasında, birçok kimseye duygularının ne oldu unu ö reten, hayattan çok, edebiyattır. Nitekim, yine, on dokuzuncu yüzyılın ünlü ngiliz airi, yazarı ve edebiyat ele tirmeni Mathew Arnold, “ *iir, hayatın bir ele tirisidir*” der. *Hamlet* gibi bir trajedi, *Anna Karenina* gibi bir roman, bildi imiz insan ili kilerinin duygusal olaylarını, bizim için de ip derinle tirirler. Ciddî bir akıl yürütmenin soyutlu u içinde sı , so uk ve gösteri li olabilecek fikirler, iir ya da dram gibi güçlü duygular uyandıracak formlar içinde sunulunca, içten ve canlı bir hale gelebilirler. Bilhassa, varolu çuluk, soyutlamayı kullandı ı zaman bile, esasında somut bireylikte varolanı (existansı) açıklar ve ke feder. (Verneaux, 1994: 146).

Peki, o halde, acaba, varolu çulu un etkisinde kalmı edebiyatın, kendi tarzında, insanı anlamaya ve tasvir etmeye çalı ması felsefe için yeterli midir? Ba ka deyi le, varolu çulu un etkisiyle yazılmı bir eser, edebî olmakla birlikte, felsefî sayılabilir mi? Hayır, hiç ku kusuz, varolu çulu un etkisinde kalmı edebiyatın, kendi tarzında, insanı anlamaya ve tasvir etmeye çalı ması, felsefe için yeterli de ildir; yani varolu çulu un etkisiyle yazılmı bir eser, edebî olmakla birlikte, felsefî sayılamaz. E er sayılırsa, felsefenin sadece varolu çuluktan ibaret oldu u yanılgısına kapılır insan. Oysa, felsefe, varolu çu edebiyata göre daha ku atıcı, kapsamlı ve evrenseldir. Dolayısıyla, insan varlı ının somut olarak tasviri, bir felsefe kurmaya yetmez. Bu nedenle, bir eserin felsefî olması için varolu çu edebiyatın tavrı yeterli de ildir. Ama, acaba Sartre ve Camus gibi yazarlar, felsefenin evrenselli ine ula abilirler mi? Elbette ula abilirler, zaten ula mı lardır da; çünkü eserlerine baktı ımızda, hep bir insan varlı ının bulundu unu görürüz. nsan varlı ını tasvir eden bir yazar ise, o varlı ın, içinde ya adı ı evreni dikkate almadan bu tasviri yapamaz. Nitekim, Camus'deki ‘*saçma*’ (*absurde*) kavramı, evrenle insan bilinci arasındaki kopu u, Sartre'da da ‘*bulantı*’ kavramı, evren kar ısındaki insanın durumunu ifade eder. Ayrıca, bu yazarlar, romanlarında, bireyselli i de a arlar. öyle ki: Sisifos'un durumu, sadece tek bir insanın durumu de il, bütün bir insanlı ın durumudur. *Bulantı*'da Roquentin, aynı ekilde bütün insanlı ı temsil eder.

Dil-Kültür-Medeniyet li kisi:

Edebiyat, bir milletin fizyolojisini ve psikolojisini en iyi yansıtan, en sa lam araçtır. Bu nedenle, bugün, bir milletin ahlâkını, do asını, mizacını, dü ünme ve hayâl etme biçimini, çe itli zamanlardaki ruh hallerindeki de i iklikleri anlamak için, o milletin edebiyatını incelemek yeterlidir. Örne in, Kuzey Avrupa halkı, mizaç olarak sert ve sa lam olduklarından; ya murlu, puslu havalar, bereketli olmayan topraklar... vb. gibi yerel artlarda ya adıklarından, her türlü ne 'eden uzak insanlardır. Oysa, güney Avrupa halkı, parlak güne , temiz hava, berrak deniz... vb. gibi yerel artlarda ya adıklarından son derece ne 'eli insanlardır. te, bu fark ve mizaç de i iklikleri de edebiyatlarına yansımtır. Bu nedenle, Virgil'ler, Petrarck'lar güney Avrupa'da; Shakespeare'ler, Zavanos'lar ise, kuzey Avrupa'da ortaya çıkmı lardır. Ku kusuz, her edebiyat, çe itli görünümüleriyle, ait oldu u milletin, ortaya çıkı mından itibaren geçirdi i ruhsal durumlar ve de i imler hakkında bazı ipuçları verebilir. Esasında, bunları, tam manasıyla tayin ve takdir edebilmek için, asırlarca hüküm sürmü olan klasik Yunan edebiyatı ile Fransız ve ngiliz edebiyatlarına ihtiyaç olmakla birlikte, genel olarak, anla ilan, edebiyatın, bir milletin ruhsal durumlarının tarihinde, son derece büyük bir yeri ve öneminin oldu udur. (Lütfü, 1310-1311: 444).

u halde, her dil, her edebiyat, ait oldu u ulusun özelli iyle belli bir özellik kazanır. Dil ile ulus birbirinden ayrılmaz biçimde birbirlerine ba lıdır. Bu nedenle, bir ulusun karakterini en açık bir ekilde ortaya koyan, o ulusun dilidir. Dü üncenin seslerle ba lılık biçiminde kendini gösteren dilin karakteri, bir anlamda, aynı zamanda, ruhtur. Bu ruh, dilde kendini gösterir. Her dil, tıpkı insan gibi, zaman içinde, yava yava geli en, sonsuz olan bir eydir. (Humboldt, 1998: 56, 61).

urası muhakkaktır ki, bilimi, felsefeyi ve sanatı yapan ve yaratan; edebî, felsefî ve ilmî eserleri olu turan dil ile kültür birbirlerinden ayrılamazlar. Her ikisi de birlikte geli irler. Birinde üstün olan bir ulusun ötekinde de üstün olması zorunludur. Toplumun edebiyatı, felsefesi, sanatı, bilimi ve tekni i ile bütün kültürü, dü ünceleri, kavrayı biçimi, töre ve görenekleri dille ba lılık içindedir; dilden ayrılamazlar. Dilden kopmu bir kültür, dilden kopmu bir dü ünce soyutlamadan ba ka bir ey de ildir. Ancak bir dille dü ünebiliriz. Dü ünü ü dile getiren de dildir. Dil ve dü ünce kar ılıklı olarak birbirlerini olu tururlar. Dil, dü ünce içinde ve dü ünceyle birlikte hareket eden bir simgeler sistemidir. Bu nedenle, dil, esasında, dü üncenin gerçekleşmesinin önko uludur. Bir dü ünce, ancak cümle biçiminde dile getirildi i zaman, kendi içinde açıklık kazanır. Dil, anlam ta ıyan bir ileti im aracı oldu u gibi, aynı zamanda, bir kültür ta ıyıcısıdır. Bir ulusun dili incelenerek, o ulusun kültür ve uygarlık seviyesi belirlenebilece inden, dil, uygarlı ın aynasıdır. (Tekeli, 1978: 205).

u halde, dil olmadan, töre ve görenekler bile, olanaklı de ildir. Bir ku aktan öteki ku a a göreneklerin aktarılması, ancak dil ile olur. Kültürü de i en bir toplumun dili de, dü ünü biçimi, töresi ve görene i de de i ir. Dil ile kültür arasındaki ba lantılar, günümüz kültür tarihçilerinin ve dil filozoflarının üzerinde durdukları ba lıca sorunlardan biridir. On sekizinci yüzyılda, bu sorun, artık yava yava bir bilgi sorunu olmaktan çıkıp, ba ımsız bir sorun olarak incelenmeye ba lanmı ; ilk olarak, Herder, dili, dü ünce ve duyu formu olarak incelemi tir.

Humboldt'a göre dil, olmu bitmi , donmu kalmı bir ürün de il, durmadan geli en, yeniden yaratılan bir etkinliktir; yani o, bir ulusun bütün bir tinsel enerjisidir; insanlık tarihinin ba lıca yaratıcı güçlerinden biridir. Dil, gerçek etkinli ini dü üncede gösterir; çünkü dil, dü ünce etkinli inin bir âletidir. Dü üncelerin geli mesi, berraklık kazanması sonucunda dil de açıklık ve seçiklik kazanır. Ba ka deyi le, Fârâbî'nin de tespit edip belirtti i gibi, yazı dile, dil dü ünceye, dü ünce de varlı a göstergendir. Dil, yazıda, dü ünceyi insan ruhuna açtı ı için, gerçek varlık olarak ortaya çıkar ve dü üncede her zaman yeniden yaratılır. Bu nedenle, dil, dü ünceyi tamamlayan, dü ünceyi yaratan ve ileri götüren bir etkinliktir. (Humboldt, 1998: 41, 43; 47-48). Esasında bu etkinli i meydana getiren ve böylece insanlı ın da geli mesini sa layan ey, insanda bulunan ruh gücü, yaratıcı ya am ilkesidir. Bu ilke, ya amdan meydana geldi i gibi, ya amı türetir de. Her dil, kendine özgü bir ya am ilkesini kendi içinde gizler. Bu ilke sayesinde, diller, kendi varlıklarını sürdürebilirler. Bu güç, yıkılmalar ve bozulmalar arasından bile, dili, yeniden canlandırabilir. Bu nedenle, de i en sosyal düzenle, de i en ve geli en kültürle birlikte, dilin de de i mesi kaçınılmazdır. (Humboldt, 1998: 93, 97).

Dilin, bilinçler arasında bir ba lantı oldu unu söyleyen ünlü sviçreli dil bilgini Porzig ise, tarihte dil de i melerinin oldu u dönemlerde, aynı zamanda, toplum tabakalarında da de i meler oldu una i aret eder. Dilin de i mesi, dü üncelerin de i mesinin bir göstergesidir. Porzig'e göre, dilde de i meler her zaman olur. Dilin hiçbir yönü de i meden kalamaz. Ancak, de i meler, her zaman, sürekli ve kesiksiz olarak devam etmekle birlikte, daima, birbirleriyle bir ba lantı içindedirler. Öte yandan, nesnelere sözcükler arasında nasıl bir ba lantı oldu u sorusu, bizi, dilin kökü ve özü sorununa götürür. Bu sorun, 'varlı ın kökü ve özü' sorunu kadar eskidir. Öyle ki, varlık ile dil, sözcük ile anlam, ba langıçta, neredeyse birbirlerinden ayrılmazlar; birlik te kil emi olarak görünürler.

Ku kusuz, yukarıda da söz konusu etti imiz üzere, dil ile dü ünce arasında kar ılıklı bir ba lantı vardır; dü üncelerin dile, dilin dü üncelere etkisi tartı ılmazdır. Zamanımıza kadar gelmi olan '*dervi in fikri neyse zikri odur*' sözü de, bu etkiyi gayet güzel yansıtmaktadır. Antik Yunan'dan beri gelen bir tanımla insan, dü ünün ve konu an bir varlıktır. Dü ünmesi ve konu ması, insanı, hayvandan ayıran ve sosyalle tiren, onu bir 'zoon politikon', yani bir 'sosyal hayvan' yapan en bariz iki niteliktir. u halde, her eyden önce o, bir 'zoon logon ekhon'dur. 'Logon', 'logos'la ilgilidir. 'Logos', bir yandan 'söz', 'dil'; öte yandan 'dü ünce', 'akıl' demektir. En eski uygarlıklarda da, fâni insan sözünün temelinde, ezeli-ebedi olan 'Tanrısal söz' bulunur. te, bu Tanrısal söz, Yunanlılarda 'logos' adını alır. Herakleitos'a göre, 'logos', aynı zamanda kosmos'un, yani evrenin güdücüsüdür. O halde, 'logos' kavramında 'dü ünce' ve 'söz'; 'dü ünce' ve 'dil' iç içedir. nsan, mutlaka bir dille dü ünür, dü üncesini mutlaka bir dile ba lamak zorundadır. Ünlü Alman Aydınlanma dü ünürü Thomasius da zaten '*dilsiz sözsüz akıl yoktur*' derken i te bunu kastetmi tir. (Humboldt, 1998: 37-38).

Dilin, insanın özü için önemine ilk i aret eden Antik Yunan filozoflarından Elealı Parmenides, aynı zamanda, varlık hakkında salt akla, mantıksal akıl yürütmeye dayanarak bir açıklama vermek iddiasında olan ilk filozoftur. Ona göre, bir varlık vardır. Varlı ın olmadı ını söylemek imkânsızdır; çünkü var olmayan dü ünülemez,

dile getirilemez, dolayısıyla bilinemez. u halde, dü ünülmesi mümkün olan, var olandır; varlıktır. Bu nedenle, asıl olan temel olan, önce gelen, varlıktır. Varlık, var oldu u için dü üncenin konusudur. Buna kar ılık, var olmayan da var olmadı ı için dü üncenin konusu olamaz; yani dü ünülemez ve ifade edilemez. Her dü ünce, mutlaka bir varlı ın dü üncesi olmak zorundadır. O halde, öncelikle varlık vardır. Daha sonra, onun dü ünülmesi ve ifade edilmesi, dile dökülmesi, dilden dökülmesi, nihayet yazıya geçirilmesi söz konusu olur.

Nitekim, Sokrates'e göre, sözcük, anlamı içinde ta imasa bile, onu göstergeler. Nesnelere dünyasının da, adlar dünyasının da tek bir gerçekli i vardır. Bu kanatta olan Platon da, *Kratylos* diyalogunda 'adların do rulu u' sorunu ile dilin nesnelere özüne anahtar oldu u görü ünü inceler. Ona göre, bir sözcük, nesne ile o ekilde ba lıdır ki, nesneyi dü ündürür ve onu dü üncede temsil eder.

Sofistlerle birlikte, söz söyleme sanatı olan retorik ön plana çıkar. nsana yönelik çalı malar ilkin dilde ba lar. Prodikos, e anlamlı ve e sesli sözcükler; Hippias, gramer ile ilgilenirken, 'hiçbir ey yoktur; olsaydı da bilemezdik; bilseydik de ba kalarına bildiremezdik' sözleriyle ünlenen ve bu sözlerle insanları önce septisizme, sonra da nihilizme sürükleyen Gorgias, stil üzerinde durur. nsanın her eyin ölçüsü oldu unu ifade eden Protagoras ise, sözcüklerin do ru kullanımı ile u ra ır; ilk olarak isimlerin türlerini, eylemin çekimlerini, cümlenin temel biçimlerini ayırt eder. Euthydemus adlı bir sofist de, yine, dil ile dü üncenin birli ini vurgular ve 'söylenen söz, dü ünülen ey oldu undan aynı zamanda, var olan bir eydir de' der.

Dildeki ilk ara tırmalarının yanı sıra, mantık üzerinde de çalı an, söylevde, bir tezin, yani, bir iddianın nasıl kanıtlanacağı, nasıl çürütülece i üzerinde fazlasıyla duran, hattâ söylevin, sözün gücünü, sözlerle varlı ı belirleyecek derecede, oldukça abartan Sofistler, bugün dilimizde yer alan, genellikle 'nasılsınız?' sorusuna, bazılarınca kar ılık olarak kullanılan 'iyi diyelim iyi olalım' sözünün de sahibidirler. Bu sözün, bize, kültürler arası etkile imin bir sonucu olarak, onlardan intikal etti i bilinir.

Ortaça 'da, gerek Hristiyan gerekse slâm dünyasında, dil-mantık çalı maları, daha da hız kazanır. Abelardus, Anselmus, Boethius, Bonaventura, Fârâbî, bn Sînâ, bn Rû d, Aquino'lu St.Thomas, Ockhamlı William dil ve mantı a ili kin çalı malar yaparlar. Tanrı, Ruh, Kilise, Öte Dünya...vb. gibi kavramların a ızdan çıkan birer ses mi, yoksa, gerçek varlıklar mı olduklarını, mensup oldukları izm'e göre (nominalizm, kavram realizmi ve konseptüalizm'e göre) yanıtlarlar. Bu sırada, yazının dile, dilin dü ünceye, dü üncenin ise, nesneye ya da varlı a göstergen (Türker, 1978: 73) oldu unu dile getiren Fârâbî, hitabet ve iiri de mantı ın bir kısmı olarak sayar. Ona göre, e er akıl yürütme, kesinli e götürürse, o burhâni yani ispatlayıcı⁴; iyi niyet yoluyla kesinli e benzer bir anlayı a götürürse diyalektik; e er, art niyet ve yanlışlıkla kesinli e yakın sonuçlara götürürse safsata; muhtemel fikirlere yöneltirse hitâbî⁵; nihayet, ruha zevk veya acı veren, duygulara hitap ederek hayallere sevk ederse iirseldir.

Dili, rasyonalistler bir dü ünce formu olarak ele alırlar; akla ve mantı a dayanarak, incelerler ve açıklarlar. Her zaman bir ve aynı kalan bilginin birli i idealini

⁴ Ona göre, burhani akıl yürütmeyi filozoflar ve bilim adamları kullanırlar.

⁵ Ona göre, siyaset adamları, hitabete dayalı kıyasa sı mırlar.

dile de aktarmak isterler. Bu nedenle, Descartes, Mersenne'e yazdığı mektuplardan birinde, *evrensel dil sorununa* temas eder; bu konuda, özellikle kendisinden sonra gelenler için çıkarıcı bir rol oynar. Nitekim, kendisini izleyen Port-Royal mantıkçıları da, *'dillerin ayrılıklarına bakmadan, her dil için, aynı ilkeleri göz önünde bulunduran, evrensel bir dil yaratılabileceği'* tezinden hareket ederler. Descartes'a göre, bütün bilgilerin temelinde, bilginin aynı ana formu, insan aklı bulunur. Bütün dillerde de, dilin temelinde, bir genel akıl formu vardır. Bu genel akıl formu, dillerdeki söz yapılarının çeşitliliği altında saklı bulunur ve ortaya çıkarılmayı bekler. Leibniz ise, dili, mantıkbaşıntısı içinde inceler. Ona göre dil, aklın aynasıdır. Bu nedenle, o, Alman kültürünün ilerlemesi için, Alman dilinin gelişmesinin gerekli olduğunu inanır. Tıpkı, Fârâbî gibi, ona göre de, sözcükler birtakım göstergelerdir. Anlık, bu göstergelerle düşünür; düşünürken nesnelerin yerine bu göstergeleri, yani, sözcükleri koyar. Sözcükler ne kadar kullanışlı ve açık olurlarsa, anlık da o kadar iyiler. (Humboldt, 1998: 40-41).

Empiristler ise, dili, dil-mantıkbaşıntısından çıkarıp, empirik kökler, empirik amaçlar bakımından araştırırlar, psikolojiye dayanarak açıklarlar. Mantıksal görüşün evrensel dil sorununa yönelmesine karşılık, psikolojik görüş, bunun karşıt olan yolu tutar. Onlara göre, dil, mantık ve metafizikbaşıntılar içinde de dil, psikolojik durumlar içinde tanınır. Bu halde, dili, bütünüyle bir düşünce formu olarak inceleyen rasyonalistler yanında, sözcüklerin idelerle başlantısını araştıran Locke gibi empiristler, onun sadece tinsel özelliklerine ilgi duyanlar, onu başlı başına bir amaç de dil, idelerin çözümlenmesi için bir araç olarak gören, genel gramer düşüncesinin bir kuruntu olduğunu söyleyenler de vardır. Ona göre, her dili, kendi özelliği içinde kavramaya çalışmalıdır. Nesnenin her türlü öznel algısı, zorunlu olarak, dilin kurulmasına ve kullanılmasına yol açar. Bir algıdan meydana gelen sözcük, nesnenin izlenimi de dil, nesne tarafından ruhta uyandırılmış bir tasarımın izlenimidir. Sözcük, nesneye kendi anlamını da katarak kendini yeniden ruhun karışmasına koyar ve nesneye yeni bir özellik verir. Sözcüklerde, hiçbir zaman nesnelerin deşeri dile gelmez; dile gelen, sadece insan ruhunun öznel bir davranışıdır. Sözcüklerin, nesnelerin deşil, kavramların göstergesi olduğunu söyleyen Thomas Hobbes'a göre ise, her gerçek, dilde anlatılmı bulur. Doğruluk, nesnelere deşil, yalnız ve yalnız sözcüklerde ve bu sözcüklerin kullanılmasındadır. Locke ile Hobbes, bu hususta, birbirlerinden ayrılırsalar da birleştikleri bir nokta vardır: O da, her ikisinin deşil, sözcüklerin, bilgiyi elde etmede araç olarak kullanılıp kullanılmayacağını araştırmalarıdır. Her ikisine göre deşil, kavramlar ve onların taşıdığı anlamlar, anlam yükleri ile dış dünyaya yöneliriz. Eğer, bir dış dünya yoksa, kavramları ve tasarımları oluşturamayız. (Humboldt, 1998: 63).

Bu halde, dili, insan aklının bir ürünü kabul eden rasyonalistlerle, onu, duyuların kendini aşması olarak değerlendirilen empiristler, her ne kadar, mantıksal ve psikolojik kuramları birbirine karşıt olsa da, esasında, dil anlayışında ortak bir temelde birleşirler; ki, bu temel, dili, kuramsal içeriği, bilginin kurulu undaki başlantısı bakımından incelemeleri; sözcükleri idelerin göstergesi saymalarıdır.

Pozitivistlere göre ise, dil, doğanın seslerini taklit etmekten doğmuştur. Teolojistlere göre dil, Tanrı'nın insana başlı başına bir şeydir. Romantik anlayışa göre, dilin organik bir yapısı vardır. Hegel, *'gerçek olan ussal, ussal olan gerçektir'* derken, bu gerçekçiliğin, aynı zamanda dile getirilebileceğini de ifade eder.

Humboldt ise, sözcükleri ve kavramları, rasyonalistlerle empiristlerin yaptığı gibi bilginin kurulu undaki ba arısı bakımından de il, dilin bütünü içindeki yeri bakımından inceler ve do rudan do ruya insanın do asına ba lar. Ona göre, dil olmadan insan da olamaz; çünkü dil, insan olmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle, dili olmayan ilk insanlar, onun nazarında hiçbir anlam ta ımaz. Dil, bir yandan insanın do asında bulunan bir eydir, öte yandan, hazır olarak verilmi bir ey de ildir; tarihsel bir gerçekli i vardır, tarih içinde geli ir. Dil yapılarının ayrılıkları, bizi, onları belli bir araçla belli ereklere ilerleyen bir devinim olarak ve uluslara ekil kazandıran bir ey olarak incelemeye zorlar.⁶ Oysa, insandaki dil yetene i, ona do rudan do ruya verilmi olan bir eydir. Aksi halde, dil ö renilemezdi. (Humboldt, 1998: 65).

Ayrıca, ö renme de dil temeline dayanır. Dil yardımıyla insanlar daha önceki ku akların deneyimlerinden ve ba arılarından yararlanırlar ve ancak bunlar üzerine bina ederek yeni ba arılara gidebilirler. (Sayılı, 1978: 376).

Dil, aynı zamanda dü ünme ve duyma biçiminin bir kavrayı eklidir. Güçlü sa lam bir dü ünçe yapısı, güçlü, sa lam bir dili do urur. Ba ka deyi le, sa lam bir dil yapısı, güçlü, sa lam bir dü ünçe yapısından kaynaklanır. Dilin yapısı sa lamsa, o dilde güçlü bir dü ünçe yapısı, mantıksal düzen var demektir. Dil, ancak bir ulusun felsefesi ve edebiyatı yoluyla canlı ve temelli bir yapı kazanır. Bir ulusun felsefesi ve edebiyatıdır ki, o dili canlı ve temelli bir yapıya kavu turur. (Humboldt, 1998:87).

Demek ki, dil olmadan, dile getirilmeden her dü ünçe karanlıktır. Dü ünçenin sözlerle dile getirilmesi, ifade edilmesi gerekir. Descartes ‘*dü ünüyorum, öyleyse varım*’ derken, esasında, dü ünçenin, varlı ın garantörü oldu unu ifade eder. Ne kadar süre varım? Dü ündü üm sürece varım. ‘Dü ünmekte oldu unun bilincine varmak’, ‘varlı ını hissetmek’, ‘var olmak’ ve bunu ‘dile getirmek’; dolayısıyla, ‘ba ka bireylerle payla mak’ te, burada, yine felsefe ile edebiyatın iç içeli ini görürüz.

u halde, öyle anla ılmaktadır ki, edebiyat, yo un duyguların somut bir anlatım aracı olarak, felsefeye hizmet etmekte; felsefenin, soyut ve kuru kavramsal diliyle anlatılmayan bazı duygulanımlara tercüman olmaktadır. Böylelikle artık, edebiyat, sadece estetik bir heyecan uyandırmakla kalmayıp, belli bir felsefî dü ünçeyi de iletmektedir.

Sonuç olarak, ister, sanatın bir dalı olan edebiyat, isterse felsefe olsun, ölmezli in bir anlık parıltısıdır. Ölümlü insan, bu parıltıyı yakalamı ve onu kelimelerle ifade edebilmi tir.

KAYNAKÇA

BOZKURT, N. (1991). “Yeni Roman Akımının Fenomenolojik Temelleri”. *Türkiye I. Felsefe Mantık Bilim Tarihi Sempozyumu Bildirileri*.191-195, Ankara: Ülke Yayıncılık.

CAMUS, A. (1965). *Sanatçı ve Ça tı*. (Çev. Yıldırım Keskin). Ankara: Bilgi Yayınevi.

EDMAN, I. (1977). *Sanat ve nsan*. (Çev.Turhan O uzkan). stanbul: nkilap ve Aka Mtb. (2.bsk).

⁶ Burada, ‘*olu içinde nesne neyse, söz içinde de sözcük odur*’ diyen Herakleitos’un etkisini görüyoruz.

GÜNDOĞAN, A., O. (1999). “Edebiyat ile Felsefe ilişkisi”. *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Prof. Dr.Necati Öner Anı*, XL, 195-203.

GÜRSOY, K. (1990). “Felsefe ve Edebiyat”. *Felsefe ve Sanat Sempozyumu*. İstanbul: Ara Yayıncılık.

HUMBOLDT, W. (1998). *Dil-Kültür Bağlantısı*. (Çev. Bedia Akarsu). İstanbul: İnkilap Kitabevi Yayıncılık.

BNF KR, L. (1310-1311). “Edebiyatın Felsefede Ehemmiyeti”. *Maarif Dergisi*, 7(202), 443-445.

MAGGEE, B. (1979). *Yeni Dünyanın Adamları*. (Çev. Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

SARTRE, J.P. (1967). *Edebiyat Nedir?*. (Çev. Bertan Onaran), İstanbul: De Yayınevi.

SAYILI, A. (1978). “Dil, Uygarlık ve Kültür; Sümerliler”. *Bilim, Kültür ve Öretim Dili Olarak Türkçe*. 376-386.

TEKEL, S. (1978). “Bilim Dillerinin Tarihsel Gelişimlerine Bir Bakış”. *Bilim, Kültür ve Öretim Dili Olarak Türkçe*. 205-232.

TUNALI, . (1965). “Estetik Beşerî Problemi”, *Felsefe Arkivi*, 15. 57-67.

TÜRKER, M. (1978). “İleri Dil ve ‘Dil Transferi Üzerine Ön Düşünceler’”. *Bilim, Kültür ve Öretim Dili Olarak Türkçe*. 97-180.

VERNEAUX, R. (1994). *Egzistansiyalizm Üzerine Dersler*. (Çev. Murtaza Korlaelçi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.